

วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : กุญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
Cultural Ecology: A Key to Sustainable Development

อนุกุล ต้นสุพล

การวางแผนภาคและเมืองมหابัณฑิต (ผ.ม.), อาจารย์

ภาควิชาภูมิศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Journal of Humanities and Social Sciences

A b s t r a c t

This article aims to present the perspective of sustainable development, the level of sustainable development, the fundamental factors of sustainability concept, and the use of culture as a component of sustainable development. Also, this study aims to propose guidelines for sustainable development based on the concept of cultural ecology.

The documents research methodology was used in this study by collecting, analyzing, and synthesizing information in relation to the factors of sustainable development, models of sustainability, the level of sustainable development, and the gap of sustainable development.

The study found that the definition of sustainable development is fundamentally based on a sustainable relationship between three factors: social factor, economic factor, and environmental factor. Usually, sustainable development is considered after the emergence of environmental problems from economic development based on the concept of capitalism. Therefore, it is believed that if these kinds of problems are solved, the sustainability will be created. However, humans who are the key factor of the problems haven't changed their mindset and taken action seriously. Therefore, culture which is another essential factor relating to human should also be taken into consideration. Indeed, it is also necessary to consider

the environment which can be used to define the space due to the fact that humans attach to area. Consequently, the cultural ecology was proposed as guidelines for sustainable development since it focuses on cultural system as well as local ecological system, especially ecological system and local wisdom which humans use to adjust themselves to different unique areas.

Keywords :

Cultural Ecology, Sustainability,
Sustainable Development

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอมุมมองของการพัฒนาที่ยั่งยืน ระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน ปัจจัยพื้นฐานของความยั่งยืน แนวคิดการนำวัฒนธรรมเข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงการนำเสนอแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของการพัฒนา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยของการพัฒนาที่ยั่งยืน รูปแบบของความยั่งยืนในระดับของการพัฒนาที่ยั่งยืน ช่องว่างของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผลการศึกษาพบว่าพื้นฐานของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัย คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยการพิจารณาถึงความยั่งยืนมักมีที่มาจากปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวคิดทุนนิยม ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีมุมมองในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เชื่อว่าเมื่อแก้ปัญหาได้ก็สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนได้ แต่มนุษย์ที่เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหาคลับไม่มีการดำเนินการอย่างจริงจัง เช่น การเปลี่ยนวิธีคิด การปรับเปลี่ยนการปฏิบัติ กิจการที่จะให้กลไกของการพัฒนาอย่างยั่งยืนเกิดขึ้น ดังนั้นควรที่จะย้อนมองกลับมาที่วัฒนธรรมซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ผูกติดอยู่กับมนุษย์นอกเหนือไปจากการพิจารณาด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เป็นอยู่ขณะนี้มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านวัฒนธรรมน้อยมาก ดังนั้นจึงควรผสานวัฒนธรรมที่เป็นกรอบที่ดีสำหรับการดำรงชีวิตเข้าไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน และสามารถนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนที่อยู่บนพื้นฐานของทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นเป็นหลัก

ถึงแม้ว่าได้นำวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนประกอบของความยั่งยืน แล้วกลับพบว่ายังไม่ครอบคลุมเนื่องจากวัฒนธรรมยึดโยงอยู่กับคน และในขณะที่คนผูกติดอยู่กับพื้นที่ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมที่กำหนดความเป็นพื้นที่ นั่นคือแนวทางหนึ่งที่มีทิศของการพัฒนาอย่างยั่งยืนควรดำเนินไป ได้แก่ แนวทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับระบบวัฒนธรรมควบคู่ไปกับระบบนิเวศของพื้นที่ โดยมุ่งเน้นที่ระบบนิเวศ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มนุษย์ใช้ในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นเอกลักษณ์และแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ นั่นคือการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อม ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนควรอยู่บนพื้นฐานของระบบนิเวศวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

คำสำคัญ : นิเวศวัฒนธรรม ความยั่งยืน การพัฒนาอย่างยั่งยืน

บทนำ

มิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Dimension of Sustainability) มีการกล่าวถึงกันมาอย่างยาวนาน ต่างมีการตั้งคำถามถึงวิธีการ (Methodology) หรือกระบวนการ (Process) ที่นำมาซึ่งความยั่งยืน แต่คำถามที่ถามถึงต้นเหตุที่แท้จริง อะไรที่ทำให้เราชนชววยหาทางไปสู่ความยั่งยืน และคำถามถึงความยั่งยืนในมุมมองที่ต่างกันทำให้มีคำถามเกิดขึ้นว่าความยั่งยืนวัดผลจากอะไร และอะไรที่ยั่งยืน สามารถมีระดับ (degree) ของความยั่งยืนหรือไม่ สิ่งเหล่านี้ คือคำถามที่น่าสนใจว่าความยั่งยืนที่เราค้นหาเป็นความยั่งยืนจากมุมมองของใคร เป็นความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากภายในเอง หรือว่าถูกกำหนดให้เป็นความยั่งยืนที่นิยามจากภายนอกที่มีพื้นฐานแนวคิดของความยั่งยืนที่มองถึงความสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบ คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งพื้นฐานของการพิจารณาความยั่งยืนจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากการพัฒนาตามแนวคิดทุนนิยม (Capitalism) ดังนั้นการแก้ไขปัญหาจึงมองที่ปลายเหตุ ทำให้ความยั่งยืนมีมุมมองไปที่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นมาจากสาเหตุหลักที่สำคัญ คือ ทุกสิ่งล้วนแต่มนุษย์เป็นผู้กระทำกลับมีการปฏิบัติอย่างจริงจังน้อยมากเพื่อให้มนุษย์เปลี่ยนวิธีคิด หรือวิธีปฏิบัติ (Shift & Change) เพื่อให้เกิดความยั่งยืนที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคลก่อนเป็นลำดับแรก นั่นคือการแก้ที่ต้นเหตุถ้ามนุษย์ไม่เปลี่ยนวิธีคิด และปรับเปลี่ยนการปฏิบัติ ก็ยากที่จะให้กลไกของความยั่งยืนเกิดขึ้นได้จริง หรือเกิดความยั่งยืนเฉพาะส่วนเท่านั้น ดังนั้นควรมีการย้อนกลับไปมองที่วัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยที่กำกับมนุษย์ได้มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความไม่ยั่งยืนหรือไม่ นอกเหนือจากที่มองเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก และเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาจาก

องค์ประกอบโดยทั่วไปของความยั่งยืนกลับมีส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยทาง ด้านวัฒนธรรมน้อยมาก (Kurt, 2004 อ้างถึงใน Duxbury & Gillette, 2007) ดังนั้นเราควรนำประเด็นทางวัฒนธรรมมาพิจารณาร่วมด้วย (Sustainability by incorporating culture) เพื่อให้วัฒนธรรมที่เคยเป็น กรอบที่ดีในการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ไข ปัญหาของความไม่ยั่งยืน และสามารถนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ได้โดยมีรากฐานต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่ยั่งยืนเป็นต้นทุนที่สำคัญในการพัฒนาไม่น้อยไปกว่าต้นทุนทางเศรษฐกิจ หรือต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม

เหตุและผลของการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของประวัติศาสตร์โลก คือ การปฏิวัติ วิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 การสำรวจและสร้างอาณานิคมในยุค คริสต์ศตวรรษที่ 16-17 และการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษ ที่ 18 ซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อแบบแผนการคิด ค่านิยม ทัศนคติ และทำให้การปฏิบัติต่อธรรมชาติของมนุษย์ทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นส่งผลก่อให้เกิดความมั่งคั่งที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้องมีการสร้างองค์ความรู้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ซึ่งก่อให้เกิดวิชา เศรษฐศาสตร์ และพัฒนาไปสู่แนวคิดเศรษฐกิจเสรีนิยมซึ่งเป็นรากฐาน ของทุนนิยมในปัจจุบัน ที่สนับสนุนการเติบโตและการสะสมความมั่งคั่ง อย่างโจ่งแจ้ง โดยไม่คำนึงถึงจริยธรรม และกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ ยืนอยู่บนรากฐานการพัฒนาในระบบทุนนิยม และส่งเสริมการบริโภค อย่างไม่ยั้งคิด จนถือว่าเป็นเงื่อนไขที่เป็นสาระสำคัญของการเติบโตทาง เศรษฐกิจ (อนุช อภาภิรม, 2545) นั่นคือ มนุษย์เริ่มถอยห่างออกไปจาก

โลกแห่งคุณธรรมที่ยืนอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมมากขึ้นนับตั้งแต่ก้าวเข้าสู่โลกแห่งการบริโภคในยุคแห่งทุนนิยม และเห็นได้ว่าต้นทางของการพัฒนาที่กำเนิดขึ้นในประเทศตะวันตกได้พัฒนาและถ่ายทอดความคิด การปฏิบัติมายังโลกตะวันออก และในที่สุดขยายไปทั่วโลก แต่จากการพัฒนาดังกล่าวอาจจะขาดจิตสำนึกในเรื่องคุณธรรม และจริยธรรม จึงถูกตราว่า “ขาดโฉมหน้าที่เป็นมนุษย์” (อนุช อภาภิรม, 2545) วัฒนธรรมที่ดีงามที่ผูกยึดโยงอยู่กับมนุษย์ที่ปฏิบัติ ถ่ายทอด และพัฒนาจากรุ่นสู่รุ่นถูกละเลย และเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมนุษย์ขาดจิตสำนึกทางวัฒนธรรมทำให้มนุษย์สามารถเปลี่ยนทุกสิ่งไปสู่สิ่งที่แย่ง ทั้งสภาพแวดล้อม สังคม รวมทั้งคุณภาพชีวิต การพัฒนาดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะตะวันตกเท่านั้น แต่การพัฒนาได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ภายหลังจากที่องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ทศวรรษที่ 1960 เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนา (K.H.Segschneider, 2002) โดยมีการแพร่กระจายแนวคิดการพัฒนาทั้งในรูปแบบทฤษฎี และเงินช่วยเหลือผ่านธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ โดยแนวคิดหรือทฤษฎีที่มีผลต่อโลกมากที่สุด คือ เสรีนิยม (ทุนนิยม) และโลกาภิวัตน์ โดยถ้าประเทศไหนไม่ยอมถูกตราว่าล้าหลังก็ต้องปฏิบัติตามอย่างเหมือนประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งการเปิดเสรีการเงิน การค้า การลงทุน และแปรรูปรัฐวิสาหกิจ แต่ผลที่ตามมาคือ ปัญหาวิกฤตทางการเงิน วิกฤตทางเศรษฐกิจได้เกิดกับประเทศที่เดินตามรอยทุนนิยม จึงเป็นที่น่าสนใจว่าการพัฒนาตามแบบตะวันตก การมีแบบมาตรฐานของการผลิตบนโลกทำให้เกิดความเหมือนกันของรูปแบบการพัฒนาทั่วโลก และเป็นเหตุให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมือนกัน คือ ความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม (Davide

Brocchi, 2008) โดยที่การพัฒนาตามแนวตะวันตกในโลกทุนนิยมอาจไม่สอดคล้องหรือเหมาะสมกับพื้นฐานของประเทศ ซึ่งแต่ละประเทศก็มีพื้นฐานของวัฒนธรรมที่ต่างกัน ในทางกลับกันการพัฒนาตามแนวทางที่ควรจะเป็นจากพื้นฐานของประเทศโดยไม่ตามอย่างตะวันตกที่อาจดูแข็งแกร่งในสายตาของตะวันตกกลับดูเหมือนว่ามีความยั่งยืนและยืดหยุ่นมากกว่าในการรักษาผลประโยชน์ของประเทศจากการครอบงำของทุนนิยมตะวันตก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548)

แนวทางการพัฒนาที่เน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจและการสะสมความมั่งคั่งในรูปแบบของเงินทุนในลักษณะต่างๆ ตามรูปแบบหรือแนวทางตะวันตก และบีบบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ประเทศกำลังพัฒนาปฏิบัติตาม มีสัญญาณที่บ่งชี้ให้เห็นว่าอาจเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องสำหรับการพัฒนา เช่น ลักษณะวิกฤตที่เกิดจากทุนนิยม ทั้งวิกฤตเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 1990 รวมทั้งวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดในปัจจุบัน เหมือนกับว่าเป็นสิ่งที่เกิดคู่ขนานไปกับระบบทุนนิยม จากวิกฤตที่เกิดขึ้น นอกจากเรื่องของเศรษฐกิจแล้วยังรวมถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมก็ล้วนแต่มีจุดกำเนิดจากการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรมต่อสภาพแวดล้อม ละเลยผลกระทบที่ตามมา อาจกล่าวได้ว่า “ที่ผ่านมาเราเร่งรีบในการพัฒนาเท่าใด ก็ยอมที่จะคอยตามแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น และส่งผลกระทบกับสังคมมนุษย์รวดเร็วมากขึ้นเท่านั้น” และดูเหมือนกับจะก้าวไปไกลกว่าที่จะแก้ไขปัญหานั้น จึงจำเป็นที่จะต้องแสวงหาหนทางใหม่ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ถูกต้อง คือ ความยั่งยืน รวมถึงปรับเปลี่ยนวิธีการกระบวนการ รวมทั้งวิธีคิดเพื่อไปสู่สิ่งที่ดีกว่า

การแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหา

อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมาได้เกิดปัญหาสภาวะแวดล้อมที่รุนแรงอันเป็นปัญหามาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อป้อนเข้าสู่ตลาดในระบบทุนนิยม โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา เนื่องจากเหตุผลการผลิตเป็นปัจจัยบวกต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้นปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงขาดการเอาใจใส่ดูแลจริงจังจากรัฐ เอกชน ดวงจันทร์ อาภาวธุตม์ (2545) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่เป็นจุดเริ่มของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เรื่องการคำนึงถึงขีดจำกัดของการเติบโต (The limits to growth หรือ carrying capacity ในปัจจุบัน) จากการเสนอของ Club of Rome ในปี 1970 ที่เน้นการควบคุมจำนวนประชากรเพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด แต่ในความจริงจากรายงานของธนาคารโลกปี 1992 กลับพบว่าประเทศที่ร่ำรวยกลับใช้ทรัพยากรที่มากกว่าประเทศที่ยากจนและมีประชากรมาก ดังนั้นน่าจะพิจารณาไปถึงการเข้าถึงและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมมากกว่าการจำกัดจำนวนประชากร และในทศวรรษที่ 1980 ได้มีการเสนอแนวคิดด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อไปสู่ความยั่งยืนอย่างกว้างขวาง และใน Brandtland Committee ได้นิยามถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่เป็นความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจซึ่งตอบสนองความต้องการของพวกเขา โดยไม่ทอดทิ้งชนรุ่นต่อไปให้มีทรัพยากรน้อยกว่าที่พวกเขาได้ใช้สอย และเป็นวิถีชีวิตจากการมองฐานทรัพยากรที่มีอยู่มากกว่าตัวเงินในบัญชี (Earth Summit, 1992 อ้างถึงใน ดวงจันทร์ อาภาวธุตม์, 2545) เห็นได้ว่าถึงแม้จะมีการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ก็ยังเป็นความยั่งยืนที่ยืนอยู่ หรือแทรกอยู่บนความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจ และเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศที่พัฒนาแล้ว และการพัฒนา

ที่ยั่งยืนได้สืบเนื่องต่อมาถึงแนวคิดสังคมที่ยั่งยืน โดยสังคมที่ยั่งยืน คือ สังคมที่ตอบสนองความต้องการของตนได้โดยไม่ทำให้สัตว์จำพวกอื่น และประชากรรุ่นต่อไป ไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของเขา สังคมที่ยั่งยืน ได้แก่ สังคมที่กิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ เกิดขึ้น และดำเนินสืบต่อไปภายใต้ขีดจำกัดที่สภาพแวดล้อมกำหนดให้ (Chiras & Endleaf อ้างในพระธรรมปิฎก, มปป. อ้างถึงในดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์, 2545) การหาหนทางแก้ไขปัญหาที่เริ่มต้นจากผลของ ประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อมทำให้หนทางที่ไปสู่ความยั่งยืนเน้นไปที่ การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ แต่ระบบทุนนิยมที่เน้นความมั่งคั่ง ทางเศรษฐกิจไม่ได้ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมเท่า นั้น ระบบสังคมก็ได้รับส่ง ผลกระทบ จึงเป็นเหตุให้มีการพูดถึงความยั่งยืนทางสังคมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการหาทางออกจากระบบทุนนิยม ซึ่งระบบ ทุนนิยมได้ผูกติดกับแนวความคิดหนึ่ง คือ แนวคิดโลกาภิวัตน์ (Globalisation) ที่องค์ประกอบสำคัญของกระแสโลกาภิวัตน์ คือ ระบบเศรษฐกิจ การเคลื่อนตัวของระบบทุน การแข่งขันในตลาดโลก การบริโภคนิยม และวัฒนธรรมในการซื้อขาย (Matin Carnoy, 1993 อ้างถึง ในธนศวร์ เจริญเมือง, 2540) แนวคิดโลกาภิวัตน์เป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นพลังทุนนิยมที่มีต่อโลกสามารถทำให้ระบบการผลิต การบริโภค การติดต่อสื่อสารเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแทบทุกพื้นที่บนสังคมโลก (ธนศวร์ เจริญเมือง, 2542) แต่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ไม่ได้ หมายความว่าโลกจะต้องเป็นเหมือนกันในทุกๆ เรื่อง เนื่องจากปัจจัย ลักษณะภายในของแต่ละสังคมแตกต่างกัน นั่นคือมีวัฒนธรรมที่ แตกต่างกัน ซึ่งเราไม่อาจปฏิเสธการยอมรับแนวคิดอิทธิพล การพัฒนา

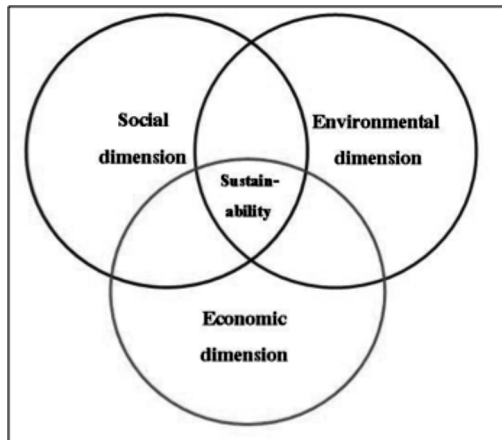
นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ญญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

แบบตะวันตกได้ แต่ปัจจัยภายในจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าจะเดินตาม กระแสแห่งการพัฒนาตามแบบทุนนิยมตะวันตกหรือไม่ ซึ่งปัจจัยภายใน คือพลังวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่พยายามปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ และ พัฒนาแนวคิดสู่ กระแสท้องถิ่นนิยม (Localisation, Communitisation) นั่นคือแต่ละท้องถิ่นล้วนแต่มีวัฒนธรรมของตนเอง และย่อมไม่ต้องการ ถูกครอบงำจากกระแสโลก (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์, 2542) โดยที่ จัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) เห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะนำความหายนะ มาสู่สังคม จึงควรเน้นที่การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้เข้มแข็งเพื่อมิให้ ถูกกระแสโลกาภิวัตน์ครอบงำ และให้สามารถคงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม ท้องถิ่นต่อไป อย่างไรก็ตามมีแนวคิดอีกกลุ่มที่เห็นว่าจะต้องมีการผสมผสาน แนวคิดโลกาภิวัตน์ (Globalisation) กับแนวคิดท้องถิ่นนิยม (Localisation) เข้าด้วยกัน เรียกว่า “Glocalisation” (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์, 2542) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน นั่นคือ การปรับตัวเองให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก นั่นคือ กระแสการพัฒนาแบบตะวันตก แต่ท้องถิ่นก็ต้องรักษาความเข้มแข็งและ เอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญสลาย ถูกกลืนกลายเป็นสังคมที่ เหมือนกันไปทั่วโลก ไร้ซึ่งเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนเอง รวมทั้ง สูญหายในสิ่งที่เรียกว่ามรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ทั้ง แนวคิดท้องถิ่นนิยม รวมถึงแนวคิดที่ผสมผสานระหว่างท้องถิ่นนิยมกับ โลกาภิวัตน์ เป็นการต้านทานกระแสของการพัฒนาตามโลกแห่งทุนนิยม และพยายามเพื่อให้เกิดความยั่งยืนเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และรวมไปถึงวัฒนธรรม

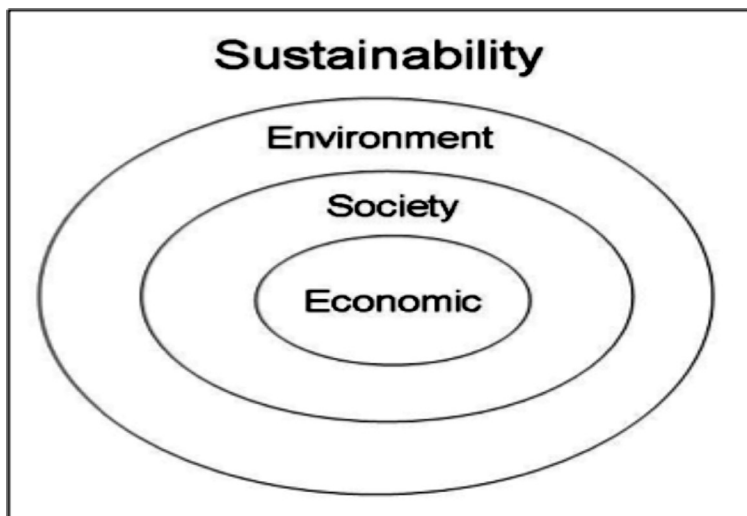
ความยั่งยืน : สิ่งที่เราขาดหายไป

แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามหาทางออกจากปัญหาของระบบทุนนิยมที่ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ และพยายามหาวิธีการ หรือทำอะไรให้พัฒนาก้าวไปสู่ความยั่งยืนที่แท้จริงได้ อะไรที่เป็นคำตอบของความยั่งยืน ระดับของความยั่งยืนสามารถมีหรือเกิดขึ้นได้หรือไม่ รวมไปถึงองค์ประกอบหรือรูปแบบของความยั่งยืน ควรพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนอย่างไรจากรูปแบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน

จากการประชุม World Summit 1992 ที่กรุง Rio de Janeiro แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ได้แพร่กระจายไปทั่วโลก และใน Agenda 21 ได้นำแนวคิดไปปรับใช้กับความยั่งยืน (Sustainability) ซึ่งความยั่งยืนมีองค์ประกอบที่พิจารณาไปสู่ความยั่งยืน ได้แก่ สิ่งแวดล้อม (Environment หรือ Ecology) สังคม (Social) และ เศรษฐกิจ (Economy) ซึ่งจัดว่าเป็นแนวความคิดความยั่งยืนแบบดั้งเดิม (Traditional Concept of Sustainable Development) (Jennifer A. Elliott, 2006) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แนวความคิดความยั่งยืนแบบดั้งเดิม
ที่มา: Jennifer A. Elliott, 2006

ภาพที่ 2 แนวความคิดใหม่ของความยั่งยืน

ที่มา: Blaschke, Mosandl and Faulstich, 2005

ความยั่งยืนนอกจากคำนึงถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังคำนึงถึงความสำเร็จทางสังคม และเป้าหมายทางเศรษฐกิจเช่นกัน โดยมีการเชื่อมโยงในลักษณะของความสมดุลของทั้ง 3 องค์ประกอบ และส่วนที่อยู่ร่วมกันของทุกองค์ประกอบ คือ ความยั่งยืน แต่ในขณะเดียวกันมีบางมุมมองที่เห็นว่าควรเน้นในประเด็นของสิ่งแวดล้อมเป็นสาระสำคัญ ประกอบกับกระแสของโลกปัจจุบันที่มีการตระหนักถึง “สภาวะเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศโลก” (Climate Change) ทำให้เกิด “แนวความคิดใหม่” ของความยั่งยืน (Modern Concept of Sustainable Development) ดังภาพที่ 2 โดยมีแนวความคิดในลักษณะมองศูนย์กลางของระบบทั้งหมด คือ ระบบชีวะ (Bio-centric) และอธิบายว่าระบบเศรษฐกิจต้อง

เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม และอยู่ภายใต้กรอบของระบบสิ่งแวดล้อม ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การพัฒนาเศรษฐกิจใดๆ ต้องอยู่ในกรอบของสังคม และทั้งเศรษฐกิจและสังคมต้องอยู่ภายในข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำกับอีกชั้นหนึ่ง

จะเห็นว่ารูปแบบของความยั่งยืนทั้งที่เป็นแบบดั้งเดิม (Traditional Concept of Sustainable Development) หรือแนวความคิดใหม่ ของความยั่งยืน (Modern Concept of Sustainable Development) ล้วนแต่มีพื้นฐานอยู่บนองค์ประกอบทั้ง 3 คือ เศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม แต่ความแตกต่างหรือการพัฒนาที่เกิดขึ้นใหม่นั้น เป็นผล มาจากกระแสโลกที่พูดถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นหลักทำให้รูปแบบ แนวคิดใหม่ของการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ในกรอบของการคำนึงถึง สิ่งแวดล้อมเป็นหลักในการไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ยังไม่มียุติธรรมใด ที่ให้ความสำคัญหรือนำวัฒนธรรมมาเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติของมนุษย์ที่นำไปสู่ความยั่งยืน หรือนำวัฒนธรรมไปเป็น ปลายทางของความยั่งยืน

ในตอนต้นได้มีคำถามเกี่ยวกับระดับของความยั่งยืน (Degree of sustainability) ว่าความยั่งยืนมีระดับของความยั่งยืนหรือไม่ ในเมื่อ ความยั่งยืนยังสามารถมีวิธีการมองได้ต่างกัน ดังนั้นระดับของความยั่งยืน ที่แสดงออกมาน่าจะต่างกันออกไป ซึ่ง Hodge and Dunn (1992) อ้างถึง ใน Drummond and Mardens (1999) ได้แสดงการจัดวาง (Position) ของทางเลือกในการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้เป็น 2 ระดับ (degree) คือ ความยั่งยืนในระดับอ่อน (Soft Sustainability) และความยั่งยืนใน ระดับเข้ม (Hard Sustainability) โดยมีรายละเอียดปรากฏดังตารางที่ 1

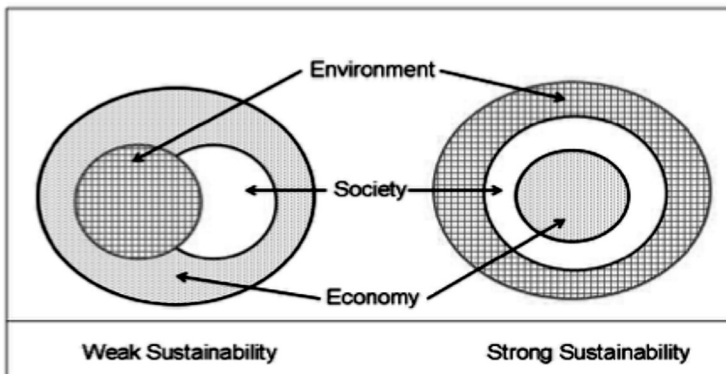
นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ภูมิทัศน์การพัฒนาที่ยั่งยืน

ตารางที่ 1 ระดับของความยั่งยืน

ความยั่งยืนในระดับอ่อน (Soft Sustainability)	ความยั่งยืนในระดับเข้ม (Hard Sustainability)
- การป้องกันภัยพิบัติของสังคมมนุษย์ - ยอมรับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ - มนุษย์เป็นศูนย์กลาง - การปฏิบัติที่ต่างกันในแต่ละยุค - ไม่ชอบความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ - การเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยสามารถยอมรับได้	- ส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน ความกลมกลืนระหว่างสังคมกับระบบนิเวศ - ตั้งคำถาม และหาเทคโนโลยีทางเลือก - ยึดธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง - ผลสมผสานการปฏิบัติในแต่ละยุค - ไม่ชอบความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อมสูง - เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบใหม่

ที่มา: แปลความ และปรับปรุงจาก Hodge & Dunn (1992) อ้างถึงใน Drummond & Mardens, (1999)

นอกจากนี้ระดับของความยั่งยืนยังสามารถนำไปสู่ผลของระดับความยั่งยืนที่แตกต่างกันในรูปแบบของความยั่งยืน โดยมีแนวทางที่ก้าวไปสู่ความยั่งยืน 2 แนวทาง คือ แนวทางความยั่งยืนที่เข้มข้น (Strong Sustainability) ที่จะเน้นไปที่การอยู่ได้ (Viability) ของสิ่งแวดล้อม และมีความยั่งยืนกับมนุษย์ ในขณะที่อีกแนวทาง คือ ความยั่งยืนที่เจือจาง (Weak Sustainability) ที่ยังเชื่อในพลัง หรือแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่จะยังคงอยู่ และจะกำหนดรูปร่างของสังคมสมัยใหม่ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แนวทางของความยั่งยืน

ที่มา: ปรับปรุงจาก Monto, Ganesh and Varghese, 2005

โดยทั้ง 2 แนวทาง ได้พิจารณาปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจควบคู่กันไป โดยที่ Strong Sustainability ได้ให้ความสำคัญในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับแรกทั้งในปัจจุบัน (Present Generation) และในอนาคต (Future Generation) ส่วนประเด็นด้านเศรษฐกิจได้ให้ความสำคัญในระดับรองลงไปทั้งในปัจจุบันและอนาคต แต่ในทางตรงข้าม Weak Sustainability ได้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจในปัจจุบันก่อนเป็นลำดับแรก และให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันรองลงมา แต่กับประเด็นสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจในอนาคตกลับไม่ให้ความสำคัญดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 Strong Sustainability และ Weak Sustainability

	มุมมองด้านสิ่งแวดล้อม		มุมมองด้านเศรษฐกิจ	
	ปัจจุบัน	อนาคต	ปัจจุบัน	อนาคต
Strong Sustainability	ให้ความสำคัญในลำดับแรก	ให้ความสำคัญในลำดับแรก	ให้ความสำคัญในลำดับรอง	ให้ความสำคัญในลำดับรอง
Weak Sustainability	ให้ความสำคัญในลำดับรอง	ไม่ให้ความสำคัญ	ให้ความสำคัญในลำดับแรก	ไม่ให้ความสำคัญ

ที่มา: ปรับปรุงและแปลจาก Monto, Ganesh and Varghese, 2005

และหากพิจารณาในระดับของความยั่งยืน (Degree of Sustainability) สามารถพิจารณาได้ถึงความแตกต่างของความเข้าใจ ความจริงจังในเรื่องการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน เนื่องจากความยั่งยืนที่คาดหวัง เป้าหมายที่ต้องการมีความแตกต่างกัน วัตถุประสงค์ หรือวิธีการที่ใช้ย่อมต่างกัน เช่น ประเทศที่พัฒนาแล้วย่อมมีมุมมองในความยั่งยืนที่สะท้อนไปสู่ความยั่งยืนในเรื่องการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก แต่ประเทศที่กำลังพัฒนาย่อมมีมุมมองของการพัฒนาที่เน้นไปที่การเติบโตทางเศรษฐกิจ

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ญญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่ยั่งยืนมากกว่าการพิจารณาในมุมมองอื่น ดังนั้นความยั่งยืนที่ทุกคนกล่าวถึงอาจเป็นความยั่งยืนในมุมมองที่ต่างกันออกไป

จากรูปแบบแนวคิดของความยั่งยืนทั้งในรูปแบบดั้งเดิม (Traditional Concept of Sustainable Development) ไปสู่แนวคิดรูปแบบใหม่ (Modern Concept of Sustainable Development) รวมถึงระดับของความยั่งยืน (Degree of Sustainability) ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องหรือให้ความสำคัญกับลักษณะทางวัฒนธรรม หรือนำวัฒนธรรมไปเป็นองค์ประกอบที่พิจารณาถึงระดับของความยั่งยืน รวมไปถึงความยั่งยืนทางวัฒนธรรมน้อยมาก ทั้งที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับมนุษย์และธรรมชาติ ไม่มีมนุษย์คนไหนเกิดมาโดยไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมใด และในวัฒนธรรมก็อยู่ไม่ได้ถ้าปราศจากมนุษย์ ดังนั้นการไปสู่ความยั่งยืนแต่ถ้าขาดการพิจารณาในมุมมองของวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องของมนุษย์ ก็ยากที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เรียกว่าความยั่งยืนได้ ถ้าไม่มีหรือขาดการเริ่มต้นที่มนุษย์ ซึ่งมนุษย์ควรต้องเริ่มปรับเปลี่ยนค่านิยมจริยธรรมไปสู่ค่านิยมของความยั่งยืนก่อนเป็นลำดับแรก ดังนั้นควรย้อนกลับมามองที่ตัวตนมนุษย์ก่อนว่าควรปรับเปลี่ยน (Change & Shift) พฤติกรรมอย่างไร ถ้าตัวเองไม่เปลี่ยนความคิดหรือวิธีปฏิบัติก็ยากที่จะไปสู่ความยั่งยืนในระดับที่กว้างขึ้น ความยั่งยืนก็จะเป็นแค่กระแสที่อยู่ในความสนใจ แต่หากทุกคนไม่เกิดวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปสู่ความยั่งยืน เพราะเหตุนี้จึงควรนำวัฒนธรรมมาพิจารณาร่วมด้วยเพื่อไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

การนำวัฒนธรรมเข้าร่วมกับความยั่งยืน

วัฒนธรรมได้ปรากฏขึ้นในมิติความยั่งยืนทางสังคม (Social Dimension of Sustainability) Sherri Torjman (2000) ได้นิยามความยั่งยืนทางสังคมนั้นประกอบด้วยการแก้ไขปัญหาความยากจน การลงทุนทางสังคมโดยเน้นไปที่การศึกษา สาธารณสุข การดูแลรับผิชอบสภาพแวดล้อมของมนุษย์ และสังคมให้มีความปลอดภัย รวมทั้งสิทธิมนุษยชน และความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งไม่ได้ครอบคลุมหรือเน้นไปที่ประเด็นทางวัฒนธรรมมากนัก ทำให้เริ่มมีการแยก หรือเฉพาะเจาะจงออกมาเป็นบทบาทหนึ่งในการพัฒนาอย่างยั่งยืน องค์การ UNESCO ได้นิยามความหมายว่าวัฒนธรรม คือ องค์กรที่มีความซับซ้อนของจิตวิญญาณ วัตถุ ภูมิปัญญา อารมณ์ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสังคมนั้น ๆ และความยั่งยืนทางวัฒนธรรมสามารถให้คำนิยามได้ คือ ความสามารถที่จะเก็บรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมนั้น ๆ และยินยอมให้เปลี่ยนแปลงได้ในหนทางวิธีการที่สอดคล้องกับค่านิยมทางวัฒนธรรมของประชาชน (Sustainable Development Research Institute, 1998) และในมุมมองของความยั่งยืนทางวัฒนธรรม คือ การวิเคราะห์ที่ในนิยามของทุนทางวัฒนธรรม ที่อธิบายโดยประเพณี (Traditions) ค่านิยม (Values) มรดก (Heritage) สถานที่ (Place) ศิลปะ (Arts) ความหลากหลาย (Diversity) และประวัติศาสตร์ของสังคม (Social history) ซึ่งมีทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้และสืบทอดจากรุ่นอดีตส่งผ่านไปสู่อุ่นอนาคต (Roseland et al., 2005 อ้างถึงใน Duxbury & Gillette, 2007)

Duxbury and Gillette (2007) ได้อธิบายเหตุผลที่ต้องพิจารณาความยั่งยืนทางวัฒนธรรมเนื่องจากความต้องการการเปลี่ยน (Shift) ทางวัฒนธรรมทั้งในส่วนบุคคล และสังคม ซึ่งในบริบทนี้ ความยั่งยืน

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ทุนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ได้อ้างถึงประชาชนต้องเปลี่ยนพฤติกรรม รูปแบบการบริโภค รวมทั้งการปรับตัวไปสู่วิถีชีวิตที่ตระหนักถึงความยั่งยืน และตัววัฒนธรรมเองต้องการการปกป้องจากโลกทุนนิยม แรงกดดันจากตลาดที่สร้างความกลัวที่จะสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identities) และยังเป็น การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อคนรุ่นต่อไป รวมทั้งให้เกิดความรู้สึก ต่อสถานที่ (sense of place) ขึ้นกับคนในพื้นที่นั้น และเชื่อมโยงกับ การฟื้นฟูและปกป้ององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถถ่ายทอด สืบต่อได้ และยังเป็น การทำความเข้าใจใหม่ระหว่างความสัมพันธ์ของ วัฒนธรรมกับความยั่งยืน คือ ความยั่งยืนอยู่บนเศรษฐกิจพอเพียงและ อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น นำไปสู่การออกแบบที่ยั่งยืนที่ให้ความเคารพต่อความสำคัญกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยผสมผสานจาก อดีต ปัจจุบัน เพื่อประโยชน์และคุณค่าในอนาคต นำไปสู่การวางแผน ในระดับต่างๆ ที่ผสมผสานมุมมองทั้งด้านวัฒนธรรม อัตลักษณ์ ตัวตน ของท้องถิ่นเข้ากับสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ สอดคล้องกับ Wolfgang Sachs (1998) cited in Davide Brocchi (2008) ที่กล่าวว่า การเป็นสมัยใหม่ รวมทั้งโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดความเป็นไปได้ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดความผิดปกติที่แตกต่างไปของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสัญญาณเตือน ของการสูญเสียความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นความแตกต่าง ระหว่างรูปแบบการพัฒนาตามแบบทุนนิยมกับความยั่งยืน คือ คำถาม ของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งในการพัฒนาตามแบบทุนนิยม บ่อยครั้งที่วัฒนธรรมคือปัจจัยที่รบกวนหรือขัดขวางการพัฒนา (Rieger & Leibfreid, 2004 cited in Davide Brocchi, 2008)

ดังนั้นถ้าไม่พิจารณาหรือคำนึงถึงความยั่งยืนทางวัฒนธรรมก็เท่ากับว่าในอนาคตเรายอมที่จะสูญเสียมรดกของความเป็นมนุษย์ที่สั่งสมกันมา

จากอดีต ตัวตนของท้องถิ่นก็จะหายไป กลายเป็นเหมือนกันไปหมดทุกแห่ง สิ่งที่ย่ำแย่ทอดสืบทอดกันมาก็จะสูญหายไป เปรียบเสมือน “ต้นไม้ใหญ่ที่ไร้รากแก้ว ไม่นานก็จะตายไป” โลกที่เป็นที่อาศัยของมนุษย์จึงไม่สามารถพิจารณาเพียงความยั่งยืนในสิ่งที่จับต้องได้เท่านั้น แต่สิ่งที่เป็วจิตวิญญาณ ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ดังนั้นความยั่งยืนจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความยั่งยืนร่วมกับวัฒนธรรม

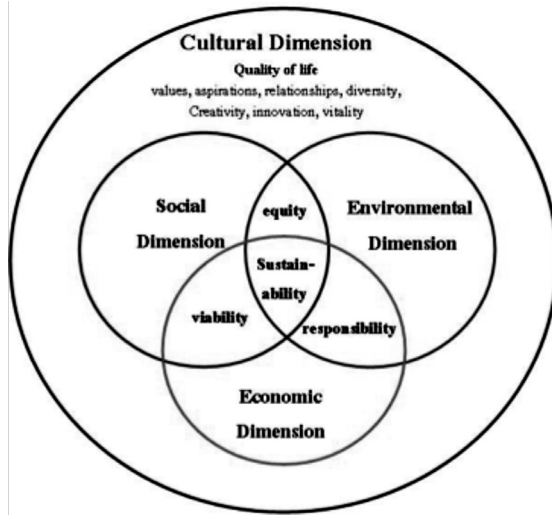
โดยทั่วไปแล้วความยั่งยืนได้อธิบายอย่างกว้างๆ ในภาพระดับโลก (Global) และในระดับประเทศ (National) และไม่นานมานี้ได้เริ่มประยุกต์ไปใช้อธิบายในระดับที่เล็กลงทั้งในระดับเมือง (Urban) และระดับชุมชน (Community) นั้นหมายความว่าความยั่งยืนได้เริ่มพิจารณาย้อนกลับไปสู่ท้องถิ่น (Local Turn) และย้อนกลับไปที่ความสำคัญกับวัฒนธรรมให้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของความยั่งยืน และแยกส่วนออกมาจากสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (Mitlan & Satterwaite, 1994 cited in Duxbury and Gillette, 2007) การพัฒนาที่ยั่งยืนย่อมต้องรวมวัฒนธรรมเข้าไปเป็นส่วนประกอบสำคัญ Newman and Kenworthy (1999) cited in Duxbury and Gillette (2007) อธิบายความยั่งยืน คือ เรื่องของวิสัยทัศน์และกระบวนการ ไม่ใช่การผลิตที่มีการสิ้นสุด การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการปรับตัวไปสู่การดำรงชีวิตในรูปแบบใหม่ สร้างสมดุล และความเป็นธรรมในการกระจายสินค้า และทรัพยากรบนโลก การพัฒนาที่ยั่งยืนตั้งคำถามบนวิถีการบริโภคและกระบวนการตัดสินใจซึ่งอยู่บนฐานเศรษฐกิจ แต่การปรับตัวการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรม คุณธรรมของมนุษย์ที่นำไปสู่ความยั่งยืนยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ซึ่งวัฒนธรรม คือ มิติที่สำคัญของความยั่งยืน

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ญญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

แต่ยังขาดความเข้าใจว่าวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับอย่างไร และจะนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างไร ตามที่ Hildegard Kurt กล่าวไว้ว่า ในวาทกรรมของการพัฒนาที่ยั่งยืนยังขาดการพิจารณาทางด้านวัฒนธรรม และคำถามเกี่ยวกับวัฒนธรรมถูกซ่อนอยู่ด้านหลังประเด็นเริ่มต้นอย่างเรื่องของสิ่งแวดล้อมและสังคม (Duxbury and Gillette, 2007)

Margaret Ledwith (2005) cited in Duxbury and Gillette (2007) ได้อธิบายว่า การพัฒนาควรเริ่มต้นที่ท้องถิ่นและเริ่มต้นที่ทุกคน และทุกวัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ คือ จุดเริ่มต้นของบริบทที่นำไปสู่ความยั่งยืน ดังนั้นมิติของความยั่งยืนต้องหมุนกลับมาที่ท้องถิ่น (local turn) และหัวใจสำคัญของท้องถิ่น ก็คือ วัฒนธรรม และทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ด้วยเหตุนี้การอธิบายความยั่งยืนที่พยายามอธิบายในระดับที่เล็กลงจึงต้องอธิบายในสิ่งที่ป็นท้องถิ่นซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญ และใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งสามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาไปสู่รูปแบบความยั่งยืนที่เหมาะสมได้

ดังนั้นการพัฒนาวัฒนธรรมจึงเป็นรากฐานที่สำคัญที่ควรเริ่มต้นเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปแบบการพัฒนาในปัจจุบัน และสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาในมิติอื่น เช่น สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย การศึกษา ความยากจน สิ่งแวดล้อม ซึ่งเมื่อรวมกับการมองอย่างผสมผสานระหว่างมิติวัฒนธรรมกับมิติอื่นๆ แล้วจะส่งผลให้เกิดองค์ประกอบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีรูปแบบของความยั่งยืนที่พิจารณาวัฒนธรรมร่วมด้วย (Model of sustainability Incorporating Culture) ดังภาพที่ 4 (Hawkes, 2001 ; 2006 cited in Duxbury and Gillette, 2007)

ภาพที่ 4 การนำวัฒนธรรมเข้าร่วมกับความยั่งยืน

ที่มา: ปรับปรุงจาก Runnalls, 2006 อ้างถึงใน Duxbury & Gillette, 2007

การนำวัฒนธรรมมาพิจารณาร่วมกับความยั่งยืนต้องเริ่มจากการเปลี่ยนมุมมองที่มีอยู่ในปัจจุบันของบุคคลที่มองถึงความเติบโต (Growth) ต้องเปลี่ยนไปมองถึงเรื่องความสมดุล (Balance) รวมถึงเปลี่ยนแนวคิดจากการแข่งขัน (Competition) ไปสู่การร่วมมือกัน (Cooperation) และเปลี่ยนมุมมองจากการมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจ (economic centered worldview) ไปสู่มุมมองที่หลากหลายมิติ (multi-dimensional worldview) มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (Davide Brocchi, 2008) นั่นคือการพัฒนาควรต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากร ภูมิปัญญา วัฒนธรรม การมีส่วนร่วม ความเคารพซึ่งกันและกัน และความเท่าเทียมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นเมื่อมิติของความยั่งยืนได้หมุนย้อนกลับมาที่ผู้คนและท้องถิ่น ซึ่งหัวใจสำคัญของท้องถิ่นก็คือ ทุนทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณี มรดกภูมิปัญญา สถานที่ ที่ถ่ายทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันและต่อเนื่องไปสู่อนาคต นั่นก็คือเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น (local cultural identity) และท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่ต่างกันย่อมมีพื้นฐานหรือสภาพแวดล้อมที่ต่างกันนั่นคือทุนทางธรรมชาติ ซึ่งสภาพแวดล้อมที่ต่างกันส่วนหนึ่งได้หล่อหลอม และกำหนดตัวตนทางวัฒนธรรมและตัวตนทางกายภาพของแต่ละพื้นที่ให้ต่างกันออกไป นั่นคือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม การใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อม รวมถึงระบบนิเวศที่เป็นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น ความยั่งยืนของพื้นที่จึงควรถูกกำหนดโดยกรอบของมิติทางวัฒนธรรมผสานไปกับกรอบมิติของระบบกายภาพ กล่าวคือ มิติวัฒนธรรมต้องประสานความถูกต้องเที่ยงธรรมกับมิติสิ่งแวดล้อม และสามารถดำรงชีวิตและอยู่ได้ในมิติเศรษฐกิจ และมิติเศรษฐกิจต้องมีความรับผิดชอบต่อมิติสิ่งแวดล้อม ซึ่งนั่นคือความยั่งยืนที่แท้จริงที่คำนึงถึงกรอบของ “ระบบนิเวศวัฒนธรรม” (Cultural Ecology) ที่เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงตัวตนของพื้นที่ที่แตกต่างกันทั้งด้านกายภาพและวัฒนธรรม ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนควรพิจารณาบนพื้นฐานจากสิ่งที่เป็นตัวตนของพื้นที่นั่นคือ การพัฒนาที่คำนึงถึงต้นทุนทางวัฒนธรรม และต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่นั้นเป็นพื้นฐานในการพัฒนาต่างๆ โดยที่ Julian Steward อ้างถึงใน Robert Netting (1977) ได้ให้คำนิยามนิเวศวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงกระบวนการปรับตัวโดยธรรมชาติของมนุษย์ และรูปแบบวัฒนธรรมมีพื้นฐานการปรับตัวมาจากมนุษย์ซึ่งได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ในขณะที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2551)

ได้อธิบายนิเวศวัฒนธรรม คือ ความสัมพันธ์ในท้องถิ่นที่ผู้คนหลายกลุ่มหรือหลายชาติพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น โดยมีพื้นฐานมาจากภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ซึ่งหมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่งอันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของคนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักร่วมกัน และมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่างๆ นั่นคือ ภูมินาม โดยอาจสร้างเป็นตำนานขึ้นมาอธิบายความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นย่อมอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในพื้นที่นั้น นั่นคือ ความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ สมศรี ศิริขวัญ (2541) ที่อธิบายการศึกษาด้านนิเวศวัฒนธรรมเป็นศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม และนักมานุษยวิทยาแนวนิเวศวัฒนธรรมเชื่อว่าวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีผลซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในยุคที่เทคโนโลยีอยู่ในระดับต่ำ มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่เมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้นมนุษย์ก็สามารถดัดแปลงสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมก็ลดน้อยลง แต่ลักษณะทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีจะยังคงอยู่ และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งสัมพันธ์กับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2551) ที่อธิบายว่านิเวศวัฒนธรรมก็คือ พื้นที่ธรรมชาติที่ผู้คนพากันมาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านและเป็นเมืองขึ้นมา โดยมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติร่วมกัน สร้างความรู้ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดสรรทรัพยากรระหว่างกัน รวมทั้งการกำหนด

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม : ญญแจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

แบบแผนประเพณีในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งความเป็นท้องถิ่นอยู่ตรงความเป็นนิเวศวัฒนธรรม ตรงกับที่สุขเกษม ขุนทอง ได้ทำการศึกษาการพัฒนาชุมชนบนฐานนิเวศวัฒนธรรมที่ชุมชน ควรพัฒนาอยู่บนพื้นฐานการมีปฏิสัมพันธ์เกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิต ที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่นั้น

ดังนั้นนิเวศวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อพื้นที่เนื่องจากเป็นแนวคิด ที่อยู่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจพื้นที่ทั้งความเข้าใจในเรื่อง กายภาพ และความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมผู้คน และอยู่บนวิถีของความ เหมาะสมในการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมเท่าที่ควรจะเป็นเพื่อเรียนรู้ ที่จะอยู่ร่วม (co-existence) กับสภาพแวดล้อม คือ มนุษย์ปรับเปลี่ยน สภาพแวดล้อมและใช้ทรัพยากรเพื่อบริโภคอย่างพอเพียง ดังนั้นนิเวศ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวตน ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นถึง เอกลักษณ์ คุณค่า และความสำคัญของพื้นที่ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม นั่นเท่ากับว่าหากการพัฒนา ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น โดยทำความเข้าใจได้จากระบบ นิเวศวัฒนธรรมแล้ว การพัฒนาที่เกิดขึ้นก็น่าจะเป็นไปในทิศทางที่ เหมาะสม สอดคล้องกับตัวตนของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่ การตอบคำถามของความยั่งยืนในการพัฒนาได้

เอกสารอ้างอิง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2548. จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ.

สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์. 2542. เมืองในสังคมไทย : กำเนิดพัฒนาการ และแนวโน้ม. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.

- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์. 2545. เมืองยั่งยืน : แนวคิดและประสบการณ์
ตะวันตก. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2540. 100 ปีการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ.2440-
2540. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2542. "จากโลกานุวัตรถึงโลกเทศานุวัตรใน
สังคมศาสตร์" วารสารวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. 11(2).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2551. ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษาจาก
ภายในและสำนึกของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ
วิริยะพันธุ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. 2551. นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิ
นิเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมศรี ศิริขวัญ. 2541. การวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเกี่ยวกับการ
การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์: กรณีศึกษาชุมชนมอญเกาะเกร็ด
จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขา
สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อนุช อาภาภิรม. 2545. การพัฒนาอย่างยั่งยืน : คำตอบอยู่ในความ
หลากหลาย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการศึกษา.
- Blaschke, G.W. Mosandl, R. & Faulstich, M. 2005. "History and
Mandate of Sustainability: From Local Forestry to Global
Policy" in Widerer, P.A. Schroeder, E.D. & Kopp, H. eds
Global Sustainability: The Impact of Local Culture. 5-10,
Germany : Wiley.

- Brocchi, D. 2008. *The Cultural Dimension of Sustainability*. (Online). Available : www.davidebrocchi.eu/doks/2008_newfrontier.pdf. [26 August 2016]
- Drummond, I. & Mardens, T. 1999. "Sustainable Development: The impress and beyond" in Redcliff, M. ed. *Sustainability Critical Concepts in Social Science* (Vol.2), 256-258.
- Duxbury, N. & Gillette, E. 2007. *Culture as a key dimension of sustainability: Exploring concepts, Themes and Models*, Canada: Creative City Network. (Online). Available : www.cultureandcommunities.ca/downloads/wp1-culture-sustainability.pdf. [26 August 2016]
- Elliott, J.A. 2006. *An Introduction to Sustainable Development*. USA : Routledge.
- Monto, M. Ganesh, L.S. & Vaghese, K. 2005. *Sustainability and Human Settlements: Fundamental Issues, Modeling and Simulation*. India : SAGE.
- Netting, R. 1977. *Cultural Ecology*. California : Cummings Publishing Company.
- Segschneider, K.H. 2002. *10 Years after Rio debating development perspectives*, Bangkok: Chotana Print Co.Ltd. Sustainable Development Research Institute. (1998) *Social Capital Formation and Institutions For Sustainability*. Workshop proceedings prepared by Asoka Mendis. Vancouver:

Sustainable Development Research Institute. (Online).
Available: http://www.williambowles.info/mimo/refs/soc_cap.html. (13 November 2016)

Torjman, S. 2000. *The Social Dimension of Sustainable Development*.
(Online). Available : <http://www.caledoninst.org/Publications/PDF/1-894598-00-8.pdf>. (13 November 2016)

